

ISSN:1306-3111

e-Journal of New World Sciences Academy
2011, Volume: 6, Number: 3, Article Number: 4C0109

HUMANITIES

Received: October 2010

Accepted: July 2011

Series : 4C

ISSN : 1308-7320

© 2010 www.newwsa.com

İhsan Soysaldı

Firat University

isoysaldi@firat.edu.tr

Elazig-Turkey

MUHYİDDİN MUHAMMED B. SÜLEYMAN B. SAİD (788/ 1386)'İN "KİTABU'R- RAHME Fİ BEYÂNİ ÂLEMİ'L- BERZAH" ADLI ESERİNDE RUH BERZAH ÂLEMİ İLİŞKİSİ

ÖZET

Berzah, İslâm'a göre kabirdeki hayat, yani ölümden sonraki hayat olarak kabul edilmektedir. Terim olarak ise, yeniden dirilişten önceki kısa zaman dilimi anlamına gelmektedir. Materyalizmin en büyük yanlışı olan yokluğu (yok olmayı) kabul etmesidir. Felsefe ve bilim bu konuya tek açıdan yaklaşmışlardır. Bize yakın olan diğer görüşler de vardır; ölümün hâlihazırdaki fiillerin egoyu psikolojik çözümlerle soktuğu şoka karşı kuvvetlendirmeye yeterli olacaksa, bu Kur'ân'ın "Berzah" tanımlamasıyla sadece bir çeşit yolculuk olarak kabul etmesiyledir. Sufî kaynakları berzahın, egonun karakteristik özelliğinde zaman ve mekâna karşı tavrının değiştiğini belirtmektedirler. Hayal dünyamız üzerinde en yoğun etki ve ölüm anının hatırlanmasının yüceltilmesi üzerine egonun bunu açığa vurmasının değişik şekilleri vardır. Berzah hâlinin bu yüzden sadece dingin bir beklenti olmadığı görülmekte, bilakis berzah, egonun yeni gerçekçi görüşleri yakalanması ve kendi kendini bu görüşlere karşı ayarlamasıdır.

Anahtar Kelimeler: Berzah, Ruh, Rüya, Ölüm, Rahmet

MUHYİDDİN, MUHAMMAD B. SÜLEYMAN B. SAİD (788/1386)'S "KITABU'R-RAHME Fİ BEYANI ALEMİ'L-BERZAH" IN HIS RELATIONSHIP WITH THE SPIRIT WORLD ISTHMUS

ABSTRACT

Barzakh in Islam refers to the after-death life in the grave. Literally, meaning 'interval', Barzakh is a short time-period before the Resurrection. The most depressing error of Materialism is the supposition that finite consciousness exhausts its object. Philosophy and science are only one way of approaching that object. There are other ways of approach open to us; and death, if present actions has sufficiently fortified the ego against the shock that physical dissolution brings, is only a kind of passage to what the Quran describes as 'Barzakh'. The records of Sufistic experience indicate that Barzakh is a state of consciousness characterized by a change in the ego's attitude towards time and space. The enormous condensation of impressions which occurs in our dream-life, and the exaltation of memory which sometimes takes place at the moment of death, disclose ego's capacity for different standards of time. The state of Barzakh, therefore, does not seem to be merely a passive state of expectation; it is a state in which the ego catches a glimpse of fresh aspects of Reality and prepares himself for adjustment to these aspects.

Keywords: Isthmus, Soul, Dream, Death, Mercy

1. GİRİŞ (INTRODUCTION)

Bütün dinlerde ve inanışlarda ahiret hayatı dünya hayatının yanında yer almış, "her şey zıddıyla kaimdir" sözünü doğrular mahiyette lüzumlu görülmüştür. İnsanların dünyada uğradıkları haksızlıklara tahammül ve rıza göstermeleri ancak güçlü bir iman ve sabırla mümkün olabilmektedir. Yoksa sırf dünyevî istek ve arzularla bakıldığında insanların söz ve fiillerindeki farklılıklar hayatı zindan etmeye yetebilmektedir. Allah'a tevekkül eden asla stres ve sıkıntıya girmez. Çünkü hakiki manada iman sahibi, başına gelen musibetleri metanetle karşılar ve Allah'a sığınarak O'ndan yardım diler.

Hayat olmadan yeryüzü ne kadar anlamsız geliyorsa ölümü yok sayarak yaşamak da o kadar anlamsız olacaktır. Hayat ve ölüm hayatın iki yadsınamaz hakikatidir. İnsanlar ölüm gerçeğiyle yaşamayı öğrenmek zorunda kalmışlardır. Hayatta en acı anlar insanın sevdiklerini kaybettiği insanın ölümle karşı karşıya kaldığı anlardır. Genelde her insan kendi inanç sistemine uygun olarak ölüme anlam verme eğilimi göstermektedir. Ölüm bir insanlık gerçeğidir. İnsanlar, halklar, milletler ve kavimler değişik inançlara, dinlere, mezheplere ve felsefi kanaatlara mensupturlar. Bireylerin ve toplumların ölüm gerçeği karşısındaki tutumlarını, inançları ve felsefi kanaatları belirler, ölüm, cenaze kaldırma, kabir gibi hususlarla ilgili gelenekler bu çerçevede oluşur ve şekillenir. Ölüm konusunda, "Bu ve o dünya", "Dünya ve ahiret", "Yalan dünya-Gerçek dünya" şeklindeki çift dünya görüşü önemlidir. Çünkü bu sözle ölüm karşısındaki tutum ve davranışları belirler. İnsanı herhangi bir canlı, bir hayvan ve bir bitki gibi gören kişiler vardır. Bunlara göre hayat doğumla başlar, ölümle biter. İnsanın doğum öncesine giden bir geçmişi olmadığı gibi, ölüm sonrasına uzanan bir hayatı da yoktur. Tabiatçılara (Natüralist) göre insan doğanın ürünüdür, doğadan gelir, doğaya gider.

Dünya geçicidir. Bir gün insan tam manasıyla hakikati görecek, önemli olan bu dünyada ebedî saadeti kazanma gayretidir. İnsan nereden gelip nereye gittiğini düşünerek hareket etse, tasavvufun prensiplerinden olan isârı seçse, yaratılış gayesine uygun olan hayat tarzını ifa etse şüphesiz mutluluğu yakalayacaktır.

2. ÇALIŞMANIN ÖNEMİ (RESEARCH SIGNIFIANCE)

Berzah âlemi ve ruh, İslâm Tasavvufunda önemli iki kavram olmakla birlikte, esas olan tabii ki bunu düşünerek yaşamak en akılcı olanıdır. Bir gün herkes hesap verecektir, önemli olan hesap vermeden o hesap gününe hazır olmaktır.

Ölüm sonrası hayat her zaman insan zihnini meşgul etmiştir. En ilkel din ve inanışlarda bile bu vakıa insanları bu konu üzerine araştırma yapmaya sorular sormaya yöneltmiştir. İnsanın yaratılış karakteri olarak sonunun ne olacağı endişesi her daim canlı kalan bir sorudur. Her inanç sisteminde olduğu gibi İslâm Tasavvufunda da ölüm sonrası hayat irdelenmiş ve gerekli açıklamalar yapılmıştır.

Sûfiler; kabir, mahşer, ahiret hayatı hakkında, malumatlar vermişlerdir. İnsanların Kur'ân'da da işaret edildiği gibi özellikle ruh ve onun özellikleri hakkındaki soru ve cevapları hep tartışma sebebi olmuştur. İnsan ruhunun seyri her devirde konu olarak insanların cazibe merkezi olmuştur. Tasavvuf tarihinde birçok müellif bu konuya eserlerinde yer vermişlerdir. Gayesi insanları ideal bir düşünce ve yaşama felsefesine erdirmeye olan sûfî felsefesi dikkate değerdir.

Sûfiler ölüme farklı bir bakış açısı getirerek onu sınıflandırmışlardır. Mevt-i ahmer; nefesine muhalefet etme, mevt-i ebyaz; insanın iç dünyasının aydınlanması ve kalbin saflaşması, mevt-i ahdar; kıymetsiz ve yamalı elbise giymek suretiyle nefsi terbiye

etmek, gurur ve kibiri kırmak, mevt-i esved; hakiki failin Allah olduğunu bilerek halktan gelen eza ve cefaya tahammül edip, isyan etmemektir.¹

İşte bu düşünceler ışığında insanları ebedî saadet gayesine sevk eden İslâm Tasavvufu, gaye olarak da "İhsan"ı seçmiştir. Her an, her yerde gözetim altında olma bilincinde olmak önemli bir hassasiyettir. Özellikle günümüz toplumunda bilinçli olma fert ve toplum olarak bunu başarabilmek önemli bir hassasiyet olmalıdır.

3. ANA KONU (THE MAIN ISSUE)

Mutasavvıflar ölüm ve sonrası hakkında insanları bilgilendirmek üzere eserler kaleme almışlardır. Bunlardan bir tanesi de Kafiye'ci'dir. Nitekim O "Kitabu'r- Rahme Fi Beyani Âlemi Berzah" adlı eseri kaleme almıştır. Bu eser sadece dönemine ışık tutmakla kalmayıp yüzyıllar sonra bizlere de kaynak olmaktadır.

3.1. Hayatı (Life)

Muhyiddin Muhammed b. Süleyman b. Said 788 - 1386 yılında Bergama'da dünyaya gelmiştir.² Babasının adı Muhyiddin Mehmet'tir.³ Cemâleddin ibnü'l-Hacîb'in *el-Kâfiye fi'n-nahv* adlı eseri ile olan fazla alakasından dolayı "Kâfiye'ci" lakabını almıştır. İlim camiasında daha ziyade bu isimle meşhur olmuştur.⁴ İlköğrenimini memleketinde tamamlamış, Anadolu, İran ve Orta Asya'yı dolaşmış birçok âlimle görüşmüştür.⁵ Bu seyahatler esnasında Mevlana Şemseddin Fenari, Mevlana İbn-i Melek, Mevlana Burhaneddin Haydare b. Mahmud el-Herevî, Mevlana Vacid, Hafizüddin İbn-i Bezzaz gibi devrin önemli ilim adamlarından istifade etmiştir.⁶

Kafiye'ci'den de birçok ilim adamı faydalanmıştır. Bunlar arasında Celâleddin es-Suyûtî, Zekeriyâ el-Ensârî, Takiyüddin ibn Müşhir, Şehâbeddin ibn Esed, Abdulkâdir Ahmed ed-Demir gibi isimleri saymak mümkündür. Özellikle Suyûtî'ye hocalık yapması kendisinin büyük bir âlim olduğuna delil olarak gösterilmektedir.⁷

Kafiye'ci, dil bilimci olması yanında tasavvuf, tefsir, hadis, fıkıh ve insan psikolojisi gibi alanlarda kendini yetiştirmiş bir ilim adamıdır.⁸ Onun bu ilmî derinliği devrin Osmanlı hükümdarı Fatih Sultan Mehmet tarafından da takdir edilmiştir.⁹ Örnek bir kişiliğe sahip olan Kafiye'ci, mütevazı, cömert ve hassas bir kalbe sahipti. Dünya malına değer vermemesi onun sûfî meşrep olmasının işaretlerindedir. Kafiye'ci 879/1474 yılında vefat etmiştir.¹⁰ Kafiye'ci'nin telif etmiş olduğu eserlere baktığımızda onun velud bir müellif olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim onun kaleme aldığı eserleri şu şekilde sıralayabiliriz:

¹ Kuşeyrî, *Risâle*, Beyrut 1993, s. 90-96; Ayr. Bkz., Bursevî, İ. H., *Kitabu'n-Netice*, Bursa Eski Eserler Kütüphanesi, Genel no.64 vr.2a, 133b-135b.

² Kaynaklarda doğum tarihi hususunda değişik rivayetler mevcuttur. Bunlar 780/ 1378, 790/1388 ve 801/ 1399, yılları olarak geçmektedir. Bkz. Muhyiddin b. S. b. Said, *Kitabu't Teysir* (trc. İ. Cerrahoğlu), s.7; Bağdatlı İ. P., *Hediyetü'l-Arifin Esmâ'u'l-Müellifin Ve Asaru'l-Musannifin Min Keşfu'z-Zunun*, VI,166.

³ Gökbulut, H. "Kafiye'ci" Md., D.İ.A., İstanbul 2001,c. xxiv, s.154.

⁴ Bilmen, Ö. N., *Büyük Tefsir Tarihi Tabakatü'l Müfessirin*, s.602.

⁵ Bursalı, M. T., *Osmanlı Müellifleri*, I, 378.

⁶ Aynı eser, c. I, s.602.

⁷ Aynı eser,c.I, s.377.

⁸ Bolay, S., *Osmanlılarda Düşünce Hayatı Ve Felsefe*, Ankara 2005, s.112-117.

⁹ Gökbulut, H. "Kafiye'ci" Md., D.İ.A., İstanbul 2001,c. xxiv , s.154.

¹⁰ Kafiye'ci, a.g.e., s.8.

3.2. Eserleri (Works)

- Benatü'l-Efkar fî Şe'ni'l-İ'tibar.
- Bişare fî Kavlihi Taala: "Fe'tü Bisuretin min mislihi".
- Dürretü'l-Galiyeti'l-Aliyeti'n-Nuraniyye,
- Envar fî 'İlmi't-Tevhid.
- Ferah ve's-Sürur fî Beyani'l-Mezahibi'l-Erba'ati fi'l 'Usür.
- Hallü'l-Işkal fî Mebahisi'l-Eşkal fi'l-Hendese.
- Hüsnü'l-Hitam li'l-Merami min Haze'l-Kelam.
- Hitamü'l-Misk
- Hülasatü'l-Akval fi Hadîsi inneme'l-A'mal Binniyat.
- Hidaye liBeyani'l-Halki ve't-Tekvin.
- İhkam fî Ma'rifeti'l-îmani ve'l-Ahkam.
- İkdü'l-Feraid min Bahri'l-Fevaid.
- İ'rab Ekmeli'l-Hamd.
- İşrak fî Meratibi't-Tıbak.
- Kafi fî Beyani's-Saffi't-Tavîli'l-Mustakîm.
- Kafi'ş-Şafi.
- Kalaidü'l-'İkyan fî Bahri Fedaili Şehri Receb ve Şaban.
- Keşfü'n-Nikab li'l-Ashab ve'l-Ahbab.
- Kararü'l-Vecdi fi Şerhi'l-Hamd.
- Kıbletü'l-Ervah fi't-Tasavvuf.
- Kitabü'l-Muhtasar fî 'İlmi'l-İstibdal.
- Kitabü'r-Rahme fî Beyani Ahval 'Aleml-Berzah.
- Kitabü'r-Ramzi li'l-Medarik 'ala Tarikati's-Selef ve'l-Halef.
- Kitabü'r-Ravh fî 'İlmi'r-Ruh.
- Levami'ü'l-Envar fi't-Tasavvuf.
- Menbaü'd-Dürer fî 'İlmi'l-Eser.
- Mi'racü'-Tabakat ve Ref'i'd-Derecat li Ehli'l-Fehmi ve's-Sikat.
- Muhtar fî Meseleti'l-Kuhl.
- Muhtasar fî 'İlmi'l-İrşad.
- Niseb li Ehli'l-Edeb.
- Neşatü's- Sudur fî Şerhi Kitabi'l-Ferah ve's-Sürur.
- Neylü'l-Meram fî Tefsiri Kavlihi Taala: "Ve ma Rabbuke Bizallam",
- Nüzhe fî Ravzati'r-Ruhi ve'n-Nefsi.
- Nüzhetü'l-Ervah ve Gıbtati'l-Eşbah fi't-Tasavvuf
- Nüzhetü'l-ihvan fi Tefsiri Kavlihi Taala: "Ya Lutu Inna Rusulü Rabbik".
- Nuzhetü'l-Mu'rib fi'l-Maşriki ve'l-Mağrib.
- Nuzhetü'l-Ashab.
- Remzü'l-Esrar fî Mes'eleti'l-Kuhl.
- Remz fî 'İlmi'l-İstibdal.
- Ravzatü'z-Zahireti'n-Nafia fi'd-Dünya ve'l-Ahire.
- Risale fi Beyani'l-Mu'cizat.
- Risale fi 'İlmi't-Tefsir ve Vücuhi'l-Kıraat.
- Risale fi'l-İstisna.
- Risale fi'l-Mebahisi'l-Müteallikati bi Emma.
- Risale fi'l-Mahabbe.
- Risale Müstakille bi 'İlmi'n-Nefs ve Vü-cühi'l- Kıraat.
- Risale fi Tabakati'l-Butun li Beyanı Ahkami'l-Vakfi 'Ala Evladi'l-Evladi ve Gayri Zalike.

- RisaIe fi'l-Vakf.
- Risale "Zeydun Kaimun".
- Seyfü'l-Hakk ve'n-Nusra 'Ala Rikabi Ehli'l-Bağyi ve'l-Fitne.
- Seyfü'l-Kudat 'Ala'l-Buğat.
- Seyfü'l-Müluk ve'l-Hukkami'l-Murşidi Lehum ila Sebili'l-Hakk ve'l-Ahkâm.
- Şerhü'l-'Akaidi'l-'Adudiyye.
- Şerhü'l-Esmai'l-Husna.
- Şerhü'l-İsti'aze ve'l-Besmele.
- Tahrir lima Zukire fi'd-Dürari'l-Manzüm.
- Temhîd fî Şerhi't-Tahmîd.
- Tergîb fî Keşfi Rumuzî't-Tehzîb.
- Teşrih Mes'eleti'l-İstisna.
- Unmuzec fi Bahsi'l-İstiare.
- Ünsü'l-Enis fî Ma'rifeti şe'ni'n-Nefsi'n-Nefis.
- Zafer ve'l-Halas.
- Zeynü'l-Ferah bi Mîladi'n-Nebi.
- Şerh fî Muhakemat beyne'l-Mütekellimine ale'l-Keşşaf.
- Ala Şerhi'l-Hidaye.
- Kitab ala Tefsiri'l-Beyzavî ve'l-Mutavvel.
- Telhis -Cami'i'l-Kebir.
- Telhis şerhi'l-Mevakîf.
- Şerh Çağmîni fi'l-Hey'e.
- Nasrü'l-Kahir ve'l-Fethü'z-Zahir.

Kafiyeci'nin bazı eserleri çeşitli İslam âlimleri tarafından tahkik edilmiştir. Tespit ettiğimiz kadarıyla tahkik edilen eserleri şunlardır:

- Teysir fi Kavaidi 'İlmi't-Tefsir.
- Menazilü'l-Ervah fi't-Tasavvuf.
- Muhtasar fi İlmi'l-Eser.
- Şerh Kavaidi'l-İ'rab.¹¹

Kâfiyeci döneminde önemli hizmetler görmüş, büyük ilim adamlarından ders alarak kendinden sonraki nesillere eserler bırakmıştır. Böyle bir ilim adamından bir nebze de olsa bahsetmek ve mükteşebatından faydalanmak düşüncesi bizim bu çalışmaya yönelmemize sebep olmuştur.

Kafiyeci'yi kısa olarak tanıttıktan sonra onun eserlerinden biri olan "Kitabu'r-Rahme Fi Beyani Âlemi'l-Berzah" adlı risalesinden istifade ederek berzah, ruh, rüya gibi bazı konularla ilgili görüşlerini incelemeye çalışacağız. Berzah ruhu ilgilendiren yani ruhun karşılaşacağı bir hadise olması hasebiyle birlikte işlenmesi gerekmektedir.

Berzah Kavramı: Sözlükte, birbirinden farklı iki yer arasında kalan bölge, bu iki yere tam olarak benzememesi yanında tümüyle de farklı olmayan ara yer manasına gelmektedir.¹² Terim olarak, iki şeyi bir diğerinden ayıran bir üçüncüsü, ara yer, bölge, ölümle başlayıp kıyamete kadar devam eden zaman aralığı, bu esnada ruhların bulunduğu zaman ve âlem, dünya ve âhiret arasındaki âlem gibi manalara gelmektedir. Ölümün vuku sonucunda dünyadan ayrılan ruhlar berzah âlemine gittikleri gibi uyku esnasında bedenden ayrılan ruhlar da o

¹¹ Şulul, K., *Kafiyeci'de Tarih Usulü*, İstanbul 2003, s.21-22-23-24; ayrıca bk. Kafiyeci, *Kitabu't-Teysir* (Trc.Muk.,İ. Cerrahoğlu),s.10-43.

¹² İbn Mazûr, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut trs., c.I, s.375; Tehânevî, A., *Istılahatı'l-Fünûn*, İstanbul 1984, c.I, s.541.

âleme giderler. İki hâl, sıfat ve mertebe arasında bulunan geçiş hâline, mertebeye ve âleme berzah âlemi denir. Mahiyeti gereği tam olarak hakkında hüküm verilemeyen bu durum, Hak ile halk arasında, bir yönüyle Hakk'a diğer yönüyle halka yönelik olan ya da insan tarafından bir yandan ruhlar âlemine diğer yandan beden ve cisim âlemine bağlı olarak kabul edilir.¹³

Berzah hakkında bu bilgilerden sonra Kafiye'nin bu konudaki görüşünü açıklamaya çalışacağız.

Tasavvufî düşüncede insan, hem geçmiş hem de gelecekle olan bağlarını tam olarak anlayabilmesi için yaratılış ve ölüm sonrası hakkında bilgiye ihtiyacı olduğu gerçeği görülmektedir. İnsanın Arzu edilen ebedi saadet düşüncesine ulaşma umudu sır olan konulara ilgiyi artırmıştır. "Nefsini bilen rabbini bilir."¹⁴ Sözü şayet akıllara sunulsa onu kabul ederler. Mutasavvıflar bunu bir düstur olarak kabul etmişlerdir. İlk dönem mutasavvıflarından Abdullah Nebâcî de ruh, hisle bilinmeyecek kadar latif ve dokunulmayacak kadar büyük olan bir cisimdir, ruh mevcuttur demekten başka bu konuda bir şey söylenemez diyerek ruh hakkındaki görüşlerini belirtmiştir.¹⁵

İslâm âlimleri ahlak ilmini ve tasavvufu da dinin temel ilimlerinin bir kısmından kabul etmişlerdir. Sen biliyorsun ki, bu ilim (Berzah ilmi) gerçekte ahlak ilminin ve tasavvufun bir alt şubesi mesabesinde. Abdullah İbn-i Abbas (r.) Peygamber (s.)'in şöyle buyurduğunu nakletmiştir: "Şehitlerin ruhları yeşil bir kuşun içindedir bu kuş cennet nehirlerine yönelir, cennet meyvelerini yer, sonra arşın gölgesi altında asılı bir kandile konar."¹⁶

Allah Teâlâ'nın Firavun ve ailesi hakkındaki sözü de bunu işaret etmektedir; "(öteki dünyadaki) ateş(in ki o ateş)e sabah akşam (rasgele) sokulacaklardır: Nitekim son saat'in gelip çattığı Gün (Allah), "Firavun ailesini en şiddetli azabın içine atın!" (buyuracaktır) ¹⁷ Allah Teâlâ'nın şu sözü gibi; ...(büyük bir tufanda) boğuldular ve (öteki dünyanın) ateşinde yanmaya mahkûm edildiler.¹⁸

Nebi (s.) şöyle buyurdu: "Kabir, ya cennet bahçelerinden bir bahçe veya ateş çukurlarından bir çukurdur."¹⁹ Denildi ki; Bu âlemde en hızlı hareket, atlas feleğinin hareketidir. Ve nefis ondan daha hızlıdır. Muhakkak ki nefis işleri tefekkür eder. Böylece nefis, atlas feleğinin hareketiyle, bir burçtan diğer bir burca olan, güneşin hareketinden daha hızlı bir şekilde işlere intikal eder. Burada kastedilen mana şu sözle anlatılmaktadır: "Nefsin işinden az şey, tabiatın işinden çok olandan daha hayırlıdır. Diğer bir ifade ile nasıl ki bazı ruhlara bütün günleri, elli bin yıl gibi, bazı ruhlara bütün günü de, bin yıl gibidir. Bu Allah'a güç değildir."

¹³ Kâşânî, *Istılâh-ı Sufiyye*, Kahire 1981, s. 23; M. R. Efendi, *Istılâhât-ı İnsan-ı Kâmil*, Haz. İ. Kara, İstanbul 2008, s.275; Uludağ, S., *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İst. 1991, s.93; Cebecioğlu, E., *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara 1997, s. 151.

¹⁴ Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, Beyrut trs.,c.II, s.343.

¹⁵ Kelebâzî, *Ta'arruf*, haz. S. Uludağ, İstanbul 1992, s.99.

¹⁶ Bu hadisi Muslim, Tirmizi, ve Darimi Abdullah b. Mes'ud'dan rivayet etmiş; Tirmizi rivayeti hasen-sahih diye nitelendirmiştir. Ayrıca A. b. Hanbel ve Taberani Abdurrahman b. Ka'b'ın babasından rivayet etmişlerdir. Rivayetin görünürde sahih olduğu anlaşılmaktadır. Yıldırım, A., *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, Ankara 2000, s.235-236.

¹⁷ Ğafir, 40/46.

¹⁸ Nuh, 71/25.

¹⁹ Bu hadisi, Tirmizi (320/932) ve Tabarânî Ebu said den rivayet etmişlerdir. Tabarânî aynı şekilde bu hadisi Ebu Hureyreden de rivayet etmiştir. Bu ikisi bu hadisi zayıf bir senetle merfu olarak rivayet etmişlerdir. Aclunî, İ. b. M., *Keşfu'l-Hafa ve Muzilu'l- İlbas Amme's-tehera mine'l-Ehadis fi Elsineti'n-Nas*, II, 3. bsk, Daru'l-Kütüb el-İlmiyye, Beyrut, 1988, s.90.

Nebi (s.) de bunun benzerine işaret ederek, şöyle buyurdu: "Rahmanın cezbesinden²⁰ bir cezbe, insanların ve cinlerin ibadetlerinden daha hayırlıdır."²¹ Ve bu rivayette insanların ve cinlerin ibadetlerinde bir paralellik olduğu ortaya konulmuştur.

Allah Teâlâ şöyle buyurdu: "Ve (bilin ki) göklerin ve yerin bilinmeyen gerçekleri (yalnızca) Allah'a aittir. Ve o son Saat'in gelip çatması ancak bir göz kırpması kadar yahut bundan da kısa (bir an içinde) olup bitecektir. Çünkü şüphe yok ki Allah'ın her şeye gücü yeter."²² Bundan dolayı denildi ki; Düşünme, gafleti giderir, kalp için korkuyu (haşyet) ortaya çıkarır ve anlayışı artırır.

Berzah ve melekût konusunda getirilen, meşhur hüccetler (delillerle) ışığında bilgi yetersizliği sabit oldu. O ikisiyle [berzah ve melekût] ilgili konularda, amacı ve hakikatini idrak etme yolunda onu ve diğer eşyayı idrakten ne kadar aciz isek de, insani güç oranında ve şer'i gerekliliğe uygun olmak üzere konuşacağız. Söylenildiği gibi tamamı idrak edilemeyen, tümüyle de terk edilemez.

İnsan için berzaha mutluluktan, neşeden ve bunların dışında sayılamayacak ve hesap edilemeyecek kadar nimetin çeşitlerinden özel haller vardır. İnsan için bu âlemde var olan nimetler gibi.

"Allah yolunda öldürülenlere "ölü" demeyin: Hayır onlar yaşıyor, ama siz farkında değilsiniz."²³ Kâfiyeci, bu âyet şehitlerin hayatîyetlerinin cesetle olmadığını, diğer canlılar tarafından hissedilemeyeceğini belirtmektedir. Onu akılla değil ancak vahiyle idrak edilen bir iş (emr) olarak izâh etmektedir. Yine bu âyette ruhların kendi zatlarıyla var olan cevherler olduğu, değişikliğin, bedende hissedileceğini ifade edilmektedir. Ölümden sonra ruh idrak eder halde baki kalıp, insanın hakikatte heykel olmayıp; bilakis beden tahrip olmasıyla yok olmayan, zatiyle idrak eden cevher olduğuna, lezzetleri tatmanın, elem duymanın ve idrak etmenin beden üzerinde gerçekleşmediğine dair delillerin mevcut olduğunu söylemektedir.

Ruhlar için berzah âleminde idrak etmenin dışında başka haller de vardır. Bunun doğruluğuna delil olarak da Allah'ın şehitler hakkındaki şu sözü delil gösterilmektedir: "Fakat Allah yolunda öldürülenleri ölü saymayın. Hayır, onlar diridir! Rızıkları, Rableri katındadır;²⁴ Allah'ın lütfuyla kendilerine bağışladığı (şehitlikten) övünç duyarlar. Ve arkada kalıp henüz kendilerine katılmamış olan kardeşlerine, bir korku ve üzüntü duymayacakları müjdesinde bulunmaktan zevk alırlar;²⁵ Onlar, Allah katında ulaşan bir lütfu, bir nimeti ve Allah'ın inananların hak ettiği ödülü zayi etmeyeceği (vaadini)müjdelemek isterler"²⁶

Bu âyet hakkında Kâfiyeci'nin yorumu ise şöyledir: İnsanların bu âyet-i kerimeyi can kulağıyla dinlemesini, onun içeriğini ve anlamını bütün yönleriyle, gereği gibi tefekkür edip, ona itaat edilmesini istemektedir. Bu vasıflara sahip ruhların ulaşacağı yerin cennet

²⁰ Sözlükte "sürüklemek, kendine çekmek" anlamına gelen kelime, tasavvuf terimi olarak "Allah'ın lütuf ve inayetinin gereği olarak kuluna, ondan bir çaba ve külfet olmaksızın, ihtiyaç duyduğu her şeyi bahşederek onu kendine yaklaştırması manasında kullanılmaktadır. Serrâc, *Lüma'*, s.381-384, 445; Kelebâzî, *Taaruf*, s.167-168; Mekkî, E. T., *Kutu'l-Kulûb*, c.I, s.84-88. Gazâlî, *İhyâ*, c.II, s.291-301. Sühreverdî, *Avârif*, Kahire 1973, s.50.

²¹ Sülemi onun, Ebu'l-Kasım İbrahim en-Nasrabâdî (367/977)'ye, İsmail Çetin de Şah-ı Nakşibend'e ait olduğunu söylemişlerdir. Uysal, M., *Tasavvuf Kültüründe Hadis*, Konya 2001, s.391.

²² Nahl 16/77.

²³ Bakara 2/154.

²⁴ Al-i İmran, 3/169.

²⁵ Al-i İmran, 3/170.

²⁶ Al-i İmran, 3/171.

olacağıının burada ifâde edildiğini belirtmektedir. Şöyle ki, insan aklı, hakikatte ruhu bulunduğu hâl üzerine idrak etmekten aciz kalır. Fakat bu âlemde (dünya) var olan eşyayı bütünüyle, ne olduğu, nasıl ve nerede olduğunu bilme hususunda aciz kalınmaktadır. Berzah âleminde de ne, nasıl, nerede olduğu ve bunun dışındaki benzer soruların cevabını bilmediğimiz ve idrak edemediğimizi hatırlatmaktadır. Böyle olmakla beraber bizim için, ruhla alakalı az da olsa bir ilimin mevcut olduğunu söylemektedir. Bu âlemde eşyanın tümüyle ilgili yukarıdaki soruların cevabını bilmediğimizden dolayı, bir kısmını bilmemiz hususunda bir yasaklama olmadığı gibi berzah âlemindeki ruhları ve hallerinin bir kısmını bilmemiz hususunda da bir yasaklama yoktur demektir.²⁷

Bir başka âyette de Allah Teâlâ'nın Firavun ailesi hakkındaki buyruğuyla insanların işledikleri günahlardan dolayı cehennem ateşinde yanacakları haber verilmektedir: "(öteki dünyadaki) ateşe sabah akşam (rasgele) sokulacaklardır: Nitekim son saat'in gelip çattığı Gün (Allah), "Firavun ailesini en şiddetli azabın içine atın!" (buyuracaktır)²⁸ Allah Teâlâ'nın şu sözü gibi; "...(büyük bir tufanda) boğuldular ve (öteki dünyanın) ateşinde yanmaya mahkûm edildiler."²⁹

Âyet ve hadisler bunu böyle ortaya koymuş, sahabe de bu şekilde kabul etmiştir. Bunun üzerine, Allah'a yakınlıkla oluşan nüfuzlarından dolayı şehitlerin üstünlüğü, cihat ve şahadete rağbeti artırmak için de, güzelliği ve ikramı fazlalaştırma vardır.

Hikâye edildi ki; Salih insanlardan birisi vefatından sonra rüyada görüldü ve ona yapılanlardan soruldu o şöyle dedi: Bütün bu ibadetler helak (yok) oldu, bütün bu işaretler mahvoldu, yalnızca bize sabahları söylemiş olduğumuz tesbihatlar fayda verdi.

Bazılarının vefatlarından sonra hikâye edildiği gibi;

"Şayet öldüğümüzde terk edilirse, ölüm her diri için rahatlıktır.

Ancak öldüğümüzde diriltileceğiz ve sonra sahip olduğumuz her şeyden hesaba çekileceğiz."

Kâfiyeci berzah âleminin tamamıyla idrak edilemeyeceğini ama buna karşılık bu konuyu bir kenara bırakıp terk etmenin de yanlış olacağını ifâde etmektedir. Berzahı izâh ederken dikkat edilmesi gereken hususun şer'i delillerden yola çıkarak açıklama yapmanın ehemmiyetine değinen müellif, bu konunun akılla değil de vahiyle idrak edilebilecek bir mahiyete sahip olduğunu söylemektedir. Ölüm sonrasında idrakin ruh ile olacağını belirten Kâfiyeci, akıl ruhu idrak etmekten acizdir, demektir. Ayrıca berzahın nasıl ve nerde, ne şekilde olacağı gibi soruların tam olarak bilinemediğini hatırlatarak insanoğlunun bu konudaki bilgisinin yetersizliğine dikkat çekmektedir.³⁰

Ölümden sonraki hayatın varlığına inanmanın bazı nedenlere de bağlandığı görülmektedir. Bunlar şöyle sıralanabilir:

- Psikolojik açıdan, yaşlanan vücut ve geçen zaman insana acı ve sıkıntıları beraberinde getirmektedir. Bu durumun bir şekilde telafi edilmesi ve insanın rahatlatılma ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Bu da ölümden sonraki hayatı kabul etmekle mümkün

²⁷ Kafiyece, *Er-Ravh fi ilmi'r ruh*, Ayasofya Kütüphanesi, no.2130/2, vr.9a-16a.

²⁸ Ğafir, 40/46.

²⁹ Nuh, 71/25.

³⁰ Kafiyece, *Kitabu'r rahme fi beyani aleml'l-Berzah*, Ayasofya Kütüphanesi, no.2130/2, vr.1a-2b.

olmaktadır. Kişinin davranışlarını da ahiret boyutu da göz önüne alınarak bir değerlendirme yapılmaktadır.

- Ekonomik olarak, ister inançlı ister inançsız olsun kişinin dünya nimetlerinden uzak kalmasının kendisinde bıraktığı etkiyi azaltmak inançla olan bağlantısı unutulmamalıdır. İnsanların maddi değerlere aşırı istekli oluşu karşısında ahirete inancın işlevselliğini daha çok hatırlanması gerektiğini ortaya çıkarmaktadır.
- Sosyolojik olarak, insanların işledikleri cinayet, hırsızlık zulüm gibi suçların önlenmesinde ölümden sonraki hayatın önemli bir engelleyici unsur olduğu gerçeği unutulmamalıdır.
- İkili ilişkiler, insanın sevdiklerini kaybettiğinde karşılaştıkları katlanmaz acıyı gidermede hayata dönüşü kolaylaştırmada ölüm ve sonrası hayatın bilinmesinin değeri tartışılmaz bir gerçektir.
- Tasavvufî olarak, hakiki hayat ahiret hayatıdır. Tasavvufun gayesi de insanları ahirete hazırlayarak birer insan-ı kâmil yetiştirmektir. İnsan bu sayede kendi özündeki potansiyel yetişkinliği keşfetmiş olur.³¹

Burada da görüldüğü gibi ölüm sonrası hayatın varlığına olan inanç bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmaktadır. Bu dünyada haksızlığı uğrayan mazlumu teselli etmek, burada yapılanın muhakkak karşılığını göreceğine inanmak toplum düzeni açısından da önemli olmaktadır. Her şartta suçluymuş gibi görünen masum insanlar hakikatin ortaya çıkacağı anı sabırla beklemektedirler. Ayrıca ölüm sonrası hayata iman, yanlış yapma konusunda insanların önünde caydırıcı bir faktör olarak bulunması da önemlidir.

Ruh Kavramı: Can, nefes, Cebrail gibi anlamlara gelmektedir. Sûfî ıstılahında otorite olan Kâşânî, ruhu: Soyut olarak insan latifesi kabul etmektedir. Ruh, emir âleminden inerek hayvanî ruha (can) konuk olmuştur. Mahiyetini tam anlamıyla idrak mümkün değildir. İnsandaki hayvanî ruh ise lâtif bir varlık olup, membaî kalbin içidir. Atardamarlar yoluyla bütün vücuda nufûz ederler. Cemâdî ve nebatî ruhtan, hayvan ve bitkide olduğu gibi canlı kalmayı sağlayan can kastedilmektedir. İnsanda genel olarak, maddî, nebatî, hayvanî ruhun yanında insanî ruh da vardır. İnsanı gerçek manasıyla insan yapan "ruh'u menfûh" Allah tarafından üfürülen ruh, "ruh-i izâfî" (Hakk'ın kendisine nispet ettiği rûh), ismiyle de bilinen beşerî ruhtur. Bu ruha ruh-i a'zam da denilmektedir.³²

Ruh hakkında ve özet olarak hususiyetleri mevzuunda malumat verdikten sonra Kafiyeci'nin ruha ait görüşlerini tespit etmeye çalışalım:

Ona göre ruh, vahhap, kerim, izzet sahibi, kuddüs olan Allah'tan, feyz'i kabulden sürekli boş (hali) değildir. Ruh sürekli Allah'a müteveccihdir (dönüktür). O ancak Allah (azze ve celle)'ı anarak huzura erişir. Allah Teâlâ şöyle buyurdu: "...Haberiniz olsun, kalpler gerçekten de ancak Allah'ı anarak huzura erişir."³³ Ruh hakkında ünlü sufî İbn Arâbî de ruhun bedenle farklı bir durumda olduğunu dile getirerek, ölüm ve değişmeye tabii olan bedenden ayrı özellikte basit bir cevherdir demektedir. Ruhun her türlü bilgiyi alma kabiliyeti olduğunu soyut kavramları edinmede bir zorluk çekmediğini,

³¹ Yasa, M., "Ölümden Sonra hayatın Psikolojik değeri", Tasavvuf İlmî ve Akademik Dergisi, sayı V, Ankara 2001s.75-82.

³² Tehânevî, *Keşşâf*, Beyrut 1996, c.I, s.875-885; Serrâc, *Lüm'a'* Kahire 1960, s. 221, 250, 293, 294554; Kelebâzî, *Ta'arruf*, (Haz. S. Uludağ), İstanbul 1992, s.67-68; M. R. Efendi, a.g.e., s.561.

³³ Ra'd, 13/28

ruhun ne cisim ne de araz olmadığını ilk akıl, evrensel nefis ve sırf ruhlar gibi bir güç olduğunu söylemektedir.³⁴

Ruhun cevheri, meleklerin cevherinin cinsindedir. Şöyle ki; ruh Allah'ın dışındaki var olan şeylere ulaşsa da ve onları hazır bulsa da Allah'ın gayrisine yönelmez. Allah Teâlâ şöyle buyurdu: "Ama (hem gece hem gündüz) Rabbinin adını an ve bütün varlığıyla kendini O'na ada."³⁵ Ve yine Allah Teâlâ'nın buyurduğu gibi: "Ve meleklerin (Allah'ın) kudret tahtının çevresinde toplanıp Rablerinin yüceliğini hamd ile andıklarını göreceksin. (Ölen) herkes hakkında adaletle hükmedilecek ve (şu) sözler telaffuz edilecektir: "Bütün övgüler âlemlerin Rabbi olan Allah içindir!"³⁶ Bedenlerin ve şahısların ihtiyaç duyduğu yeme, lezzetlenme ve benzeri davranışlardan oluşan bir takım özel işlere, ruhun ihtiyacı yoktur. O (ruh) bunlardan müstağnidir.

Her ne kadar hakikatte, insan, ruhtan ibaretse de, zahirde, insan, cisim ve ruh cevherinden mürekkeptir. Her biri (beden ve ruh) için, ona özgü haller mevcuttur. Cisim için ona mahsus olan haller vardır. Nasıl ki fıkıh, tıp ve benzeri müdevven ilimler cismin hükümlerini ve hallerini, ayrılıkların çeşitleri üzerine, zapt etmek için varsa, bunun gibi melekût ve berzah âlemine ait ruh için de ona mahsus haller vardır. Devamlılık ve süreklilik yolu üzere, ruhun hallerini zapt etmek için de müdevven bir ilim mevcuttur. Bu ilmi genelleştirmek şu anki insanlara ve gelecekteki insanlara imkân ve kolaylık ölçüsünde faydalı olmak içindir.³⁷

Cisimler için olduğu gibi, ruhlar için de lezzetler vardır. Allah, cismi, gıdaların parçalarından oluşturdu. Cismin büyümesini de kan ve benzeri şeylerin parçalarıyla sağladı. Ve insanı ayakta tutan kaidelerini, hazırladı. İnsanın aslını oluşturan parçalardan her birini düzgün yaptı. Allah Teâlâ insana üreme, uyuma, beslenme ve bunlara benzer, çok çeşitli kuvvetler verdi. Tıp ilminde belirtildiği üzere, nazari, ameli, öfke ve şehvet kuvveti de bu çeşit kuvvetlerdendir.

Allah Teâlâ, cismi, hayvanî ruha hizmetçi kıldığı gibi, bütün bu kuvvetleri de cisme hizmetçi kılmıştır. Ruhu'l-hayvaniye'yi de, ruhu'l-insaniye'ye {burada asıl ve ilk olarak kastedilen ruhtur, diğerleri (diğer ruhlar) ikinci derecede ve ona tabi olanlardır} hizmetçi kılmıştır.

İnsanî ruha gelince; Allah Teâlâ'nın sözünde ona işaret ettiği üzere, onu emri ile inşa etti. Allah Teâlâ'nın sözü: "...sonra onu yepyeni bir yaratık halinde var edip ortaya çıkarıyoruz: Öyleyse yaratılanların en iyisi, en ustası olarak Allah ne yücedir!"³⁸

Ruh, zikri yüce Hak'tan gücünü (yeteneğini) alan, kâmil, tek (bir) olandır. Ve ruh, Allah'ın tevfiği ve izniyle cisim için mükemmel bir şekilde hazırlanmıştır. Ruh için hatırlama, ezberleme, düşünme, temyiz, ma'kulatı idrak, ilimleri aktarma vardır. Ve makul formları kabul etmekten de gevşeklik (acziyet) göstermez. Ruhun bütün bu özelliklerinin arkasında, gözetleyici olan her türlü noksan sıfattan münezzehe, şanı yüce olan Allah vardır. Bunların hepsi Allah'ın yaratması, kudreti ve iradesiyedir.³⁹

Ruh, kendisinin bedenden ayrılacağı o belirli vakte kadar, Allah'ın izniyle bedeni idare ve ıslah edendir. Ruh, beden tahrip olup yok olmasından sonra ölmez. Kıyamet günü bedene dönmeyi bekler.

³⁴ İbn Arâbî, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, Kahire 1293, c.IV, s.912-913; Afîfî, *Muhyiddin İbn'ül-Arâbî'nin Tasavvuf Felsefesi*, (ter. Mehmet Dağ), Ankara 1974, s.112.

³⁵ Müzzemmil, 73/8.

³⁶ Zümer, 39/75.

³⁷ Kafiyeçi, *Kitabu'r-Rahme*, vr.3a-4b.

³⁸ Mü'minun, 23/14.

³⁹ Kafiyeçi, aynı eser, vr.9a-9b.

Ruh, ruhani lezzetleri sever, yeme, içme ve benzeri lezzetler gibi cisme mahsus olan lezzetlere ihtiyaç duymaz. Bundan ötürü, nasıl ki insanın gerçekliği atın gerçekliğine aykırı ise (muhalif), ruhun gerçekliği de, cismin gerçekliğine muhaliftir. Çeşitli hakikatler için, çeşitli haller vardır. Nasıl ki (insanla melek arasında) birleşmezlik olduğundan, çeşitli şekillerle meleğin bedenleşmesi hususunda, beşeri hakikat meleğe kıyas yapılmadığı gibi, bu itibarla ruh ve beden arasında ki birleşmeyi uzaklaştırmak için de, ona (hakikatlere) mahsus haller konusunda, onlardan biri diğerine kıyas yapılmaz. Bundan, hakikatlerin değişimi anlaşılmasın. Muhakkak ki bu şekiller, beşere ait hallerdir. Yoksa meleğin hakikati birdir, değişmez. Allah Teâlâ'nın şu sözü de buna işaret etmektedir: "Onu tut!" dedi "ve korkma!" Biz onu hemen eski haline döndüreceğiz.⁴⁰

Bedenin ölmesiyle, Nefsi natıka ölmez. Bilakis, Allah onu kapısına çağırdığı için o hep ahirete müteveccihdir. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: "Rabbine O'ndan hoşnut kalmış ve (O'nu) hoşnut etmiş olarak dön."⁴¹

Bedenin ülfetinden (dostluğundan) yüz çevirmesi ve ondan ayrılması bunun içindir. Ruhun bedenden ayrılmasıyla bedende bulunan tabii ve cismanî kuvvetler atıl duruma geçer. Ve böylece onsuz beden ölü olur.

Sonra; Ona özgü olmadığı gibi nefsi-i natıka için, biri akli nazari kuvvet, diğeri ameli kuvvet olan iki kuvvetine itibarla bir alışkanlık oluşur. O ikisinden her birine itibarla, nefsi natıka için dört mertebe vardır. Nasıl ki nefsi natıkanın ameli kuvvetine itibarla züht mertebesi, Allah'la yalnızlaşma mertebesi, dostluk mertebesi ve müşahede mertebesi varsa, nazari akıl kuvvetine itibarla da şunlar vardır; Akl-ı heyulani, akl-ı bi'l- meleki, akl-ı bi'l- fiil, akl-ı müstefeâd.

Bu anlayış farklı bir şekilde şöyle verilmiştir; İnsan için faydalı olan işler dört tanedir; Şeriat, marifet, tarikat ve hakikat. Nefsi-i natıkanın ameli kuvvetine itibarla, nazari ve akli olmak üzere iki hikmet meydana gelir. Meydana gelen bu iki hikmet, oldukları şeyin en güzeli üzeredir. Bu iki hikmet, biri meşşai, diğeri meşrikiyye olan iki hikmetten daha güzel ve daha tercih edilendir.⁴²

Böylece, kabirdeki ölümlere çokça dua etmenin sebebi, Nebi (s.)'nin hadislerinde de geçmektedir ki: "Kabirdeki her ölü, (sudan) çıkarılmayı isteyen, boğulan gibidir. Babasından, kardeşinden, arkadaşından bir dua bekler. Bu dua ona kavuştuğu zaman, dünya ve dünyadaki şeylerden daha sevimli olur. Muhakkak ki dirilerin ölümleri için hediyesi dua ve istiğfardır."⁴³

Bu dünyada, şahıslar için buna benzer (neşe, sevinç, güzellik) bir takım işler meydana geldiği gibi, berzah âleminde de ruhlar için, gerçek mahiyetini yalnızca bir olan Allah'ın bildiği neşe, sevinç, güzellik ve diğer akli ve ruhani lezzetler meydana gelir.

Denildi ki; Bu âlemde en hızlı hareket, atlas feleğinin hareketidir. Ve nefsi ondan daha hızlıdır. Muhakkak ki nefsi işleri tefekkür eder. Böylece nefsi, atlas feleğinin hareketiyle, bir burçtan diğer bir burca olan, güneşin hareketinden daha hızlı bir şekilde işlere intikal eder. Bu durum (nefsin daha hızlı olması) az bir düşünmeyle vicdan, burhan ve yaklaşımla kolaylıkla elde edilir. O halde düşün. Allah muvaffaktır (muktedir olandır). Buradan şunlar kastedilmektedir; "Nefsin işinden az şey, tabiatın işinden çok olandan daha hayırlıdır, bunun farklı bir ifadesi de nasıl ki bazı ruhların

⁴⁰ Taha, 20/21.

⁴¹ Fecr, 89/28.

⁴² Kafiye, *Kitabu'r-Rahme*, vr.2a.

⁴³ Gümüşhânevi, A. Z., *Ramuzu'l-Hadis*, İstanbul h.1275, 368/10.

bütün günleri, elli bin yıl gibi ise, bazı ruhların bütün günü de, bin yıl gibidir. Bu Allah'a güç değildir.⁴⁴

Allah Teâlâ şöyle buyurdu: " Ve (bilin ki) göklerin ve yerin bilinmeyen gerçekleri (yalnızca) Allah'a aittir. Ve o Son Saat'in gelip çatması ancak bir göz kırpması kadar yahut bundan da kısa (bir an içinde) olup bitecektir. Çünkü şüphe yok, Allah'ın her şeye gücü yeter."⁴⁵ Bundan dolayı denildi ki; Düşünme, gafleti giderir, kalp için korkuyu (haşiyet) ortaya çıkarır ve anlayışı artırır.

Bunun nazım şeklinde anlatımı da şu şekildedir;

"Sana itibar için, sende yeterlilik vardır,
Düşünme sende görünendir."

Melekutî kalbî amel, büyük mertebeler ve yüce dereceler üzerine olduğu zaman, aynı minval üzere, melekutî amellerin en efdali olur. Kelam âlimlerinin kanaati bu şekildedir. Bunun için kelimciler, ikinci icadın (yaratılmanın) cevazı ile ikinci iadenin cevazına delil getirdiler. Şüphesiz ikinci icad, ikinci iadenin benzeridir.

Allah Teâlâ şöyle buyurdu: "Ve (mademki) baştaki yaratılışınızın (mucizevî bir olay olduğunu) biliyorsunuz; öyleyse, neden (Bizim hakkımızda) düşünüp dersler çıkarmazsınız?"⁴⁶ Yine Allah Teâlâ'nın buyurduğu gibi: "(ve) âlemi ilk kez nasıl yarattıysak onu yeniden yine öyle yaratacağız."⁴⁷

Başka bir ayet-i kerimede "Gökleri ve yeri yaratmış olan Allah, (yok olanların) yerine onlar gibi (yeni)lerini yaratmaya muktedir olamaz mı?"⁴⁸ Sonra; Şüphesiz meleküt âlemi haktır (gerçektir), sen bunu al (bu görüşü benimse).

Allah Teâlâ şöyle buyurdu: "Bütün insanların, [bedenen] öldüklerinde canlarını alan ve henüz ölmemiş olanları da uyku halinde [ölü gibi yapan] Allah'tır; [yalnız O' dur bu güce sahip olan]: O, böylece ölümlerine hükmettiklerini [hayattan] koparır, diğerlerini de [kendisinin koyduğu] bir mühlet için salıverir.[Bütün] bunlarda gerçekten düşünenler için mesajlar vardır!"⁴⁹

Müfessirler bu ayeti kerimeyi şöyle yorumladılar: Alah Teâlâ, ruhla beden arasındaki ilişkiyi keserek ruhu bedenlerden kabz eder. Ölüm anında hem zahir hem batın olarak ilişki kesilir. Uyku anında ise yalnızca zahiri olarak ruhun ilişkisi kesilir.

Nefs, akletme ve temyiz onunla olur. Ruha gelince; nefes alıp verme ve hayat onunladır. Ölüm anında ikisi beraberce ölür. Uyku anında onlardan biri olan nefes ölür. Rüya Allah'ın yarattığı hayret verici işlerden ve insan fitratının mükemmelliğidir.⁵⁰

Soru: Niçin çoğu insan meleküt âleminden ve ruhtan habersizlerdir?

Cevap: Onların bu konudaki aldanmalarının nedeni, engelleyenlerle, oyalayanlarla, bunun dışındaki şeylerle olan ilişkilerinden ve diğer hayret verici nedenlerden dolayıdır.

⁴⁴ Kafiyece, *Kitabu'r-Rahme*, vr. 15a-15b.

⁴⁵ Nahl, 16/77.

⁴⁶ Vakı'a, 56/62.

⁴⁷ Enbiya, 21/104.

⁴⁸ Yasin, 36/81.

⁴⁹ Zümer, 42/39.

⁵⁰ Kafiyece, *Kitabu'r-Rahme*, vr.1a-2b.

Allah Teâlâ şöyle buyurdu: "Kaldı ki, göklerde ve yerde nice ayetler, işaretler var ki, onlar [üzerinde düşünmeden] sırtlarını çevirerek yanlarından geçip gidiyorlar!"⁵¹

Bir başka âyet-i kerime de Yüce Allah şöyle buyurdu: "Zamanı geldiğinde insana mesajlarımız [evrenin] uçsuz bucaksız ufuklarında ve kendi öz benliklerinde [bulduklarıyla] tam olarak anlatacağımız ki bu (vahy)in tartışılmaz bir gerçek olduğu, apaçık ortaya çıksın."⁵²

Diğer bir âyette Allah Teâlâ'nın buyurduğu gibi; "(Bu dünya hayatı bir sınamadan ibaret olduğuna göre, imdi) sen Mağara İnsanlarını (n) ve (onların kendilerini) yazıtlara/kitabelere (adamarının) kıssasının, gerçekten, Bizim (öteki) mesajlarımızdan daha meraka değer bulunacağını mı düşünüyorsun?"⁵³

Hayırlı insanlara gelince; Onlar, bir takım engelleyici ve oyalayıcı işlerden soyutlandıkları için, onu doğru (sıdk) bir şahadetle müşahede ederler. Onların bu konu üzerine yönelmeleri sürekli ve devamlıdır.

Sonuç itibariyle; rüya, melekût âleminin gerçekliğine götüren en açık delillerdendir.

İnsan kalbinin gözü vardır. Dünyevi meşguliyetlerden ve şehvetten dolayı, onun üzeri kalın bir örtüyle kaplanmıştır. Nasıl ki onunla (insanla), bu dünya arasında onun görmesine engel bir perde olduğu zaman, şehadet ve mülk âleminde olan bu şeyleri göremiyorsa, onun kalp gözünden bu örtüler kalkmadıkça da gayb ve melekût âlemindeki şeyleri görmesi mümkün olmayacaktır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurdu: "...Ne var ki, onlarda kör olan gözler değil; kör olan göğüslerdeki kalpler!"⁵⁴

Kalbin etrafında var olduğu kabul edilen örtü, nebilerin gözünden kalkmıştır. Şüphesiz, peygamberler melekût âlemine bakarlar ve onu görürler. Melekût âlemindeki ölüleri de görürler. Onlardan ve onların hallerinden haber verirler.

Rüyayı Saliha'ya gelince; Kalpten bu örtünün kalkmasıyla meydana gelir. Bunun içindir ki; doğru, salih insanların rüyasına güvenilir. Genellikle çokça yalan söyleyenin rüyası doğru kabul edilmez. Ve ayrıca fesadı, günahı, çokça işleyen kişinin kalbi daha karanlıktır.

Bundan dolayı salih olmayanların gördüğü genellikle karma karışık (yorumu zor) rüyalarıdır. Adeta zâtüreye yakalanan kişinin gördüğü rüya gibi. Allah Teâlâ şöyle buyurdu: "Hayır, onların kalpleri, yaptıkları [kötülükler] ile pas tutmuştur!"⁵⁵

Bu ifâdelerden de yola çıkarak; levh [kalp], ayna gibidir. Şekiller orada görünür. Kalp, duyularının isteklerinden, şehvetlerinden, meşguliyetlerinden ve benzeri şeylerden kurtulduğunda cevherinde saflaşır. Onunla, levh-i mahfuz arasındaki örtü kalkar, nasıl ki iki ayna arasında örtü kalkığında, bir aynada var olan şekiller diğer aynada gözüküyorsa, aynı şekilde o kalpte de levhi mahfuzda olanlar vaki olur.⁵⁶

İnsanda hem hayvani ruh, hem de insani ruh vardır. Birincisine nefs-i levvame ve nefsi emmare denildiği gibi ikincisine de nefs-i mutmainne ve nefs-i natıka denilmiştir.

Nefs-i emmare'ye gelince; o, yeme, içme ve diğer cismani [maddi] lezzetleri sever. Nebi (s.) bir hadislerinde ona (nefsi emareye)

⁵¹ Yusuf, 12/105.

⁵² Fussilet, 41/53.

⁵³ Kehf, 18/9.

⁵⁴ Hac, 22/46.

⁵⁵ Mutaffifin, 83/14.

⁵⁶ Kafiyece, *Kitabu'r-Rahme*, vr.12a-14b.

işaret ederek şöyle buyurmuştur. "Senin en büyük düşmanın iki yanında bulunan nefsendir."⁵⁷

Nefs-i mutmaine'ye gelince, onun alışkanlığı (hali), şanı yüce Hakk'ın tarafına ve Rabb'in emrine uymak için, bedenın ıslahına yöneliktir. O, yemez, içmez, cismani lezzetleri istemez, bilakis o, zikri, tesbihatı, ve ruhani akli lezzetleri sever. O, ol (kün), kelimesiyle meydana gelmiştir. Allah Teâlâ onun hakkında şöyle buyurdu: "Rabbine O'ndan hoşnut kalmış ve (O'nu) hoşnut etmiş olarak dön"⁵⁸ İki arasında kavga ve çekişme meydana gelir.

İnsani ruh, hüccet kitaplarına teşvik eder, nefs-i emmare ise şüphe sayfalarına teşvik eder. Ve daima nurani, ruhani, tertemiz ahlak kısımları insani ruh tarafından gelir. Nefs-i emmare tarafından ise zulmanî, şehevî, rezil ahlak kısımları gelir.

İnsani ruh kendi askerleri arasında, nefs-i emmare ise kendi askerleri arasında durur. Sonra; mukaddes, ulvi meleklerin bölükleri gelir. Ve nefs-i emmareye yardım için de, reddedilmiş güruh [veya şehvetlerine uymuş güruh] ve alçak şeytanın bölükleri hazır olur. İki safın karşılaşması, iki fırkanın çekişmesi, düşmanlığın ve vuruşmanın şiddetlenmesi, rabbani başarı ve ruhani yardım zamanına kadar bu şekilde devam eder.

Eğer hidayetın doğrutusunda yardım ve koruma gelirse; İnsani ruh, nefs-i emmareyi istila eder, onu mağlup eder, onun topluluğuna galip gelir, onun topluluğunu dağıtır ve bu memleketi ondan kurtarır. Bu sefer de nefs-i emmare, insani ruhu istila eder, ona üstün gelir ve onu memlekettten çıkarır. Bu memleket, şeytanın sancaklarıyla ve batılın bayraklarıyla dolar.⁵⁹

Yüce Allah şöyle buyurdu: "Hepsine -bunlara da ötekilere de-Rabbinin lütfundan ulaştırmaktayız; çünkü senin Rabbinin lütfu [insanların bir kısmıyla] sınırlı değildir."⁶⁰

Bil ki; bu çekişme (mücadele), tarih boyunca meliklerin arasında bir defa meydana gelir. Fakat (bu çekişme) insani ruhla, nefs-i emmare arasında her saat vuku bulur. Bu karşılıklı düşmanlık defalarca meydana gelir, bazen insani ruh galip gelir, bazen de nefs-i emmare galip gelir.

Bu sebepten dolayıdır ki; bir insan bir saat melek tabiatlı görünüp, diğer bir saat de şeytan tabiatlı görülebilir. Şüphesiz; insan, ömrü boyunca, yüce Allah'ın hidayetiyle yardım istemekten müstağni değildir.

Bunun içindir ki Halil (Hz.) İbrahim (a.)'ın diliyle Allah Teâlâ şöyle buyurdu; "Ey Rabbim! Bana (doğruyla eğrinin ne olduğuna) hükmedebilme bilgi ve yeteneğini başıyla ve beni dürüst ve erdemli insanların arasına kat."⁶¹

Bu sefer de Kelim (Hz. Musa) (a.)'ın diliyle Yüce Allah şöyle buyurdu; (Musa:) "Ey Rabbim!" dedi, "İçimi [Senin aydınlığıyla] genişlet; görevimi bana kolaylaştır;"⁶²

Allah Teâlâ Habibi için şöyle buyurdu: "Ve de ki: "Ey Rabbim! Tüm kötü dürtülerin kışkırtmalarına karşı Sana sığınıyorum! Rabbim, onların bana yaklaşmalarından da Sana sığınıyorum."⁶³

Kim bu halleri bilirse, nefsin isteklerinin ortaklığından kurtulur. Ve böylece ruhların ve nefislerin sahibi (meliki) ile baş

⁵⁷ Aclûnî, *Keşfu'l-Hafa*, Beyrut trs., c.I, s.143.

⁵⁸ Fecr, 89/28.

⁵⁹ Kafiyece, *Kitabu'r-Rahme*, vr.7a-8b.

⁶⁰ İsra, 17/20.

⁶¹ Şu'ara' 26/83.

⁶² Taha, 20/25-26.

⁶³ Mü'minun, 23/ 97-98.

başına kalır. Ve yaratılanlardan isteklerini (ricalarını) keser ve her türlü engelleyicilerden ve belalardan emin olur.

Bu mana için bazı meşayih dediler ki: "İsteyen bir hür için güzel olur mu, köleye boyun eğmesi, istediği şeyi efendisinde bulan." Allah'a yönelen bütün benliğini O'na adayan küçük dünya istekleri için kullara yönelebilir mi? Efendiyi tanıma şerefine erişen kölelere meyleder mi?

Bil ki; muhakkak insani ruh, cismin (bedenin) melikidir. Beden, beden azaları ve kuvvetleri ise insani ruhun hizmetçileridir. Melik için, kendini ve tebaasını ıslah etmesi gerekir.

Anlatıldığına göre; Aristoteles, İskender'e bir kitap yazdı. Ve kitapta meliklerin çeşitlerinden bahsediyor ve şöyle diyordu: "Onlardan ilki; Hind melikleridir. Onlar meliklerin en güzelidir. Onlar, cismani lezzet kapılarını hem kendilerine hem de halklarına kapatıyorlar. İşte bundandır ki onlar şöyle diyorlardı; kimin bu dünyadaki geçimi zor ve meşakkatli olursa, bu dünyadan ayrıldığına da sevinç ve mutluluğa kavuşur ve kim de bu dünyada lezzetlerle beraber olursa, bu dünyadan ayrıldığında o lezzetlere karşı aşırı arzu ve istek duyar ve böylece azapta olur. Şüphesiz, ölümden sonra öte dünyada ebedi mutluluğa ulaşmak (nail) için, akıllı insana bu dünyada nefsi yorma hususunda çalışma gerekir.

Sonra; şüphesiz ruhlar her ne kadar, nurani cevherler iseler de, onlar uzun bir süre, cismani bedenlerin karanlıklarının derinliklerinde hapsedilmişlerdir. Bundan dolayı bu karanlıkla aralarında bir ülfet oluşmuştur.

Ne zaman ki ayrılma (ölüm) anında, örtüler ondan kalktığı zaman, o (ruh), melekût âleminin acayip parıltılar ve yüce Allah'ın azamet nurlarının ışıklarına bakar, böylece tamamıyla kör olur. Fakat bu engeli savacak yol vardır. İnsan, cismani hayatı boyunca ruhunu tedavi etmesi gerekir ve o ruhu beden karanlıklarının derinliklerinden, ilahi nurlar âleminin tarafına çıkarmak ister. Böylece ruh için ölümden önce melekût ve izzet sahibi Rabbin tecelliyat deryalarındaki nurlarla, ülfet ve ünsiyet meydana gelir. Kemal sıfatlarının tümüyle vasıflanan, ceberut, kibriya ve azamet sahibi olan Allah'tır.

Allah Teâlâ şöyle buyurdu; "Her kim (benliğini) arındırırsa, kesinlikle mutluluğa erişecektir, onu (karanlığa) gömen ise hüsrandır."⁶⁴ Yine Allah Teâlâ'nın buyurduğu gibi; "O gün ki, ne malın mülkün, ne de çoluk çocuğun bir yararı olmayacaktır; yalnızca Allah'ın huzuruna kötülükten korunmuş bir kalple çıkanlar (kurtulacaktır)"⁶⁵ Sonra; bulut (sis perdesi), o ruhtan soyulup, ondan ayrıldıktan sonra ruh için tam bir görme meydana gelir.⁶⁶

Allah Teâlâ'nın buyurduğu gibi; "...ama şimdi Biz senin [gözündeki] perdeni kaldırdık, bakışın bugün artık daha keskindir!"⁶⁷

Karanlıkta sürekli kalınması hâlinde ne olabileceği hususunda doktorlar şöyle diyorlar; bir kimse uzun bir süre karanlık bir hapishanede hapsedilir ve bu kişi bu karanlıktan çıktığı zaman, gözlerini aniden bir defada açarsa kör olur. Çünkü onun gözünün aydınlığı bu karanlıkta zayıflamıştır. Ne zaman ki o gözlerini aniden açarsa güneşin ışığı bu gözün zayıf ışığına üstün gelir ve o kişi kör olur.

Bu olumsuzluktan korunmanın yolu; kuvvetli sürme çeşitlerini kullanır ve (bu haliyle) zayıf ışıklara bakar, sonra güneşin ışığına alışınca kadar, ışıkların içinde zayıf dereceden kuvvetli dereceye intikali (geçisi) devam eder, işte o zaman kuvvetli ışıklara

⁶⁴ Şems, 91/9-10.

⁶⁵ Şu'ara, 26/88-89.

⁶⁶ Kafiyece, *Kitabu'r-rahme*, vr.8b-12b.

⁶⁷ Kaf, 50/22.

bakabilir. Kuddus âlemi tarafının nurları ile beşeri ruhların halleri bunlar gibidir. Sonra, müşahade makamı, en yüce gayelerden olduğundan, o makamda gevşeklik gösterme, korkutan işlerin en dehşetlisidir. Bundan dolayı şöyle denildi: İyilerin güzellikleri, yakın olanların kötülükleridir.

Ve hür kişinin cezası, köleye göre artırılmıştır. Bunun için nebi (s.) sözünün açıklamasında şöyle denildi: "kalbime yardım için, ben gece ve gündüz yetmiş defa Allahtan başışlanmak diliyorum."⁶⁸ Peygamber (s.)'a her ne zaman, gayb âleminden bir şey zahir olsa, Peygamber (s.), onun (zahir olanın) kendi kuvvetinin, gücünün miktarınca, kendisi için ortaya çıktığını bilirdi ve yine Peygamber (s.) gücünün, kuvvetinin ve aklının miktarının nispeti ile Allah'ın kudretinin azametinin izlerine olan nispetini bilirdi. Ve Peygamber için zahir olan, yokluk gibidir. Zaman, zaman gayb âleminden Peygamber için zahir olanları bilmesinin nispeti, onun için ortaya çıkmayanlara olan nispeti, varlığa olan nispeti ile yokluk gibidir.

Hız. Peygamber (s.), kalbinde, aklında, zikrinde olanları ve hatırına gelen olumsuz hususlardan dolayı Allah'tan başışlanma diliyordu.

Allah Teâlâ şöyle buyurdu: "Kudret ve izzet sahibi Rabbin, insanların her türlü tasavvurunun üstünde (bir yüceliğe sahip)tir. O'nun bütün elçilerine selam olsun! Ve hamd, bütün âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur!"⁶⁹

Kim Allah'ı bilirse, kabz (sıkıntı-darlık) ve bast (sevinç-genişlik)'dan ari olmaz. O, zenginlik, izzet ve celal nurlarının denizlerinde boğulmak istediği zaman, o, korku ve sıkıntı içine düşer. Böylece o, fani, yok olanlar gibi olur.

Halil (a.)'den hikâye ederek, Yüce Allah şöyle buyurdu: "...beni ve çocuklarımı putlara tapmaktan ebediyen uzak tut!"⁷⁰

Kerem, rahmet ve kemal âleminde boğulduğu zaman da, neşe, ferah ve sevinç içinde olur. Allah Teâlâ'nın âyet-i kerimede buyurduğu gibi; "...işte böylece sevinsinler: (sevinsinler ki,) bu onların toplayıp biriktirdiği her şeyden daha üstün, daha iyidir!"⁷¹

Hikâye edildiğine göre Yahya (a.)'da hüzün ve sıkıntı çokmuş, İsa (a.)'da ise bunun tersine ferah ve sevinç çokmuş. Bu konuda ikisi arasında bir konuşma ve tartışma olmuş. Bu meselede, Kuddus, Yüce, izzet sahibi Allah'ın hakemliğine gitmişler. Allah Teâlâ ikisine de vahyederek: İkinizden bana en yakın olanınız, benim hakkımda zannı en güzel olanınızdır.

Ebu Said el-Harazi (r.) şöyle dedi: "Ben bazı hikmet sahibi insanları gördüm ve onlara sordum; Bu işin gayesi nedir? Allah'tır dediler. Yine sordum: Allah'ın manası nedir? Şöyle dedi: Bir kişi şöyle dua eder; Ey Allah'ım beni sana yönlendir, beni sende sabit kıl. Beni, senin yerine geçen (bedel olan), senin dışındaki bütün her şeye yönelen kimse gibi kılma.

Allah Teâlâ şöyle buyurdu: "...(öyle) kimseler (vardır ki,) bunları ne ticaret ne de kazanma hırsı Allah'ı anmaktan, alıkoyabilir."⁷²

Arif mertebesi en yüce mertebelerdendir. Arif cesurdur, nasıl olmasın, o ölüm korkusundan uzaktır. O cömerttir, nasıl cömert olmasın ki, o kalıcı olmayan ve batılın sevgisinden uzaktır. O affedicidir, nasıl olmasın ki, onun nefsinden daha büyüktür, o

⁶⁸ Buhârî, Kahire 1989, Davaat, 3; Tirmizî, Kahire 1937, Tefsir u Süre, 47; İbn Mace, Mısır 1952, Edeb, 57.

⁶⁹ Saffat, 37/180-181-182.

⁷⁰ İbrahim, 14/35.

⁷¹ Yunus, 10/58.

⁷² Nur, 24/37.

nefisten çıkmaktan beşer kaymasına (zillete düşmesine), kinleri unutturur, nasıl olmasın ki, onun düşüncesi Hakla meşgul olmaktır. O özümü (varlığıyla) ve ihlâsla Allah'a yönelmiştir.

Yüce Allah şöyle buyurdu "...ve bütün varlığını kendini O'na ada."⁷³ Her isteyene Cenab-ı Hak, ya yol gösterir veya onu buna muttali kılar. Ancak bütün bunlar birer birer (aşama aşama) olur.

Kuşeyrî ve Gazali bu konuda şunu söylerler: Müminlerin ve evliyanın ölüm halinde farklı tepkiler göstermeleri hallerinin değişik olmasındandır. Can verirken kiminin üzerinde galip olan hal Cehennem korkusu, kimininki Cennete girme ümidi, kimininki sevgi, kimininki özlemdir. Bunlardan her biri etkisi altındaki hislere göre konuşur ve hepsi de doğrudur.⁷⁴

4. BULGULAR (FINDINGS)

Müellif ruh hakkında verdiği bilgilerde özet olarak: Ruhun sürekli olarak Allah'ın feyzine nail olduğunu ve Allah'a yönelmiş bir hâlde bulunduğunu söylemektedir. Ruhun her türlü bilgiyi alma kabiliyetine sahip olduğunu, soyut kavramları anlamada zorluk çekmediğini belirtmektedir. Kâfiyeci ruhun cevherinin meleğin cevheriyle aynı olduğunu, Allah'ın dışındaki şeylere yönelmeyeceğini ve ruhun kendisine ait özel hâllerin mevcut olduğunu ifade etmektedir.

Ruha ait özel bir ilim var diyen müellif, ruhların da cisim gibi lezzet alabileceğini, hatırlama, ezberleme, düşünme ve temyiz gibi vasıfların ruhlar için de söz konusudur demektedir. Ruhun bir vazifesin de bedeni ıslah ve idare etmek olduğunu, ruhun gerçekliği ile cismin gerçekliğinin farklı olduğunu ve kıyas edilemeyeceğini dile getirmektedir. Kâfiyeci, ruhun bedenden ayrılmasıyla da ölüm olayının gerçekleştiğini hatırlatmaktadır.⁷⁵

5. SONUÇ (CONCLUSIONS)

Her canlının ölümü tadacağına göre, yaşamak nasıl normalse bir gün herkesin ölümü tatması da kaçınılmazdır. İnsana kabullenmesi zor gelse de bu gerçekle birlikte yaşamaya alışması ve her an ölümün kendisine yakın olduğunu bilmesi kendi faydasına olacaktır. Bütün İslâm âlimleri gibi sâfîler de ölüm ve sonrasında hayata dair eserler kaleme almışlardır. Bu insanlara cazip gelen merak edilen konu, detayına inilerek anlatılmaya çalışılmıştır. Özellikle işin mana boyutuna ehemmiyet veren bir ilim dalı olan tasavvufun bu konuya getirdiği yorum önem taşımaktadır.

Bu makalede konu olarak seçtiğimiz berzah âlemi ve ruh meselesi de ölüm ötesinde olan hadiselerle sâfî bakışının nasıl olduğunu idrak etmemize yarayacak bilgiler içermektedir. Bu konular işlenirken müellifin rüya, ölümlerin kabirdeki halleri ve onların beklentileri hakkında Kur'ân ve Hadis ekseninde verdiği bilgiler dikkate değerdir. Metafizik konular, üzerinde çokça yorum ve değerlendirmenin yapıldığı ekseriyetle de yanlış ifâde ve neticelerin çıkarıldığı bir saha olması hasebiyle de dikkat edilmesi gerekmektedir.

Bütün bunların yanında yazar kendisinin de ruh hakkında çok fazla malumata sahip olmadığını konunun daha başında belirtmektedir. Bu konu bilindiği üzere "*De ki: Ruh, Rabbinin Emrindedir. Size ancak az bir bilgi verilmiştir.*"⁷⁶ Âyetiyle de Allah Teâlâ'nın Hz. Peygamber (s.)'e hitabı gereği hassas bir özellik arz etmektedir. Yani hakkında sınırlı bilgiye sahip olduğumuz ve bu konunun detayına inemeyeceğimiz işin başında belirtilmektedir.

⁷³ Müzzemmil, 73/8.

⁷⁴ Kuşeyrî, *Risâle*, s.589; Gazâlî, *İhyâ*, c.IV, s.468.

⁷⁵ Kâfiyeci, *Kitabu'r-Rahme*, vr.1a-3b.

⁷⁶ İsrâ, 17/85.

Burada dikkat edilmesi gereken bir başka önemli nokta da müellifin konuyu ele alırken âyet ve hadisleri delil göstererek izah etmesi olmalıdır. İlk dönemden itibaren tasavvuf kaynakları hep bu konuya riayet etmeyi kendilerine şiar edinmişlerdir. Çünkü tasavvufa yapılan eleştiriler onun Kur'ân ve Sünnetten uzaklaşmış bir alan olduğu ve başka din ve felsefelerden etkilenmiş olduğu iddiasıdır. Bu iddialara verilecek en önemli cevap İslâm tasavvufunun Kur'ân ve Hadis kaynaklı olmasını mutasavvıfların eserlerinde göstermeleridir.

Bunları ifade ettikten sonra makalede geçen ana başlıkları şöyle özetleyebiliriz: Kâfiyeci eserinde nefis konusuna değinmiş, onun özelliklerini ve mertebelerini vermiştir. Bir başka önemli hususta kıyamette ikinci dirilişin oluş keyfiyeti hakkında Kur'ân âyetleri ışığında yorumlar getirmiştir.

Nefisle ve ruhla ilgili üzerinde durduğu bir başka konu da insan tabiatının çok fazla değişime uğraması ve şaşkırtıcı vasıflarda tezahür etmesidir. İnsanın bütün meşguliyetlerden ve engellerden sıyrılıp Allah'a yönelmesinin yanında isteklerini ve şikâyetlerini yalnız O'na sunmasının doğru olacağını hatırlatan Kâfiyeci eserini böylece neticelendirmektedir.

KAYNAKLAR (REFERENCES)

1. Aclunî, İ.B.M., Keşfu'l-Hafa ve Muzilu'l-İlbas Amme's-tehera mine'l fi Elsineti'n-Nas, II, 3. bsk,
2. Afifî, Muhyiddin İbn'ül-Arâbî'nin (1974). Tasavvuf Felsefesi, (ter. Mehmet Dağ), Ankara.
3. Bağdatlı İ.P., Hediyyetü'l-Arifin Esmâu'l-Müellifin ve Asaru'l-Musannifin Min Keşfu'z-Zunun, VI,166.
4. Bilmen, Ö.N., Büyük Tefsir Tarihi Tabakatü'l Müfessirin.
5. Bolay, S., (2005). Osmanlılarda Düşünce Hayatı ve Felsefe, Ankara.
6. Buhârî, Kahire (1989).
7. Bursalı, M.T., Osmanlı Müellifleri, I, 378.
8. Bursevî, İ.H., Kitabu'n-Netice, Bursa Eski Eserler Kütüphanesi, Genel no.64.
9. Cebecioğlu, E., (1997). Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, Ankara.
10. Daru'l-Kütüb el-İlmiyye, Beyrut, (1988).
11. Gökbulut, H. (2001). "Kafiyeci" Md., D.İ.A., İstanbul.
12. Gümüşhânevî, A.Z., Ramuzu'l-Hadis, İstanbul h.1275.
13. İbn Arâbî, Fütûhât-ı Mekkiyye, Kahire 1293.
14. İbn Mace, (1952), Mısır.
15. İbn Mazûr, Lisânu'l-Arab, Beyrut trs.,
16. Kafiyeci, Kitabu't-Teysir (Trc.Muk.,İ. Cerrahoğlu).
17. Kâşânî, Istılâh-ı Sufiyye, (1981), Kahire.
18. Kelebâzî, Ta'arruf, (Haz. S. Uludağ), İstanbul 1992.
19. Kuşeyrî, Risâle, (1993), Beyrut.
20. Efendi, M.R., (2008). Istılâhât-ı İnsan-ı Kâmil, Haz. Kara, İ., İstanbul.
21. Muhyiddin Muhammed, B., Süleyman, B., Said, Kitabu't Teysir (trc. İ. Cerrahoğlu)
22. Serrâc, Lüm'a' (1960), Kahire.
23. Sühreverdî, Avârif, (1973), Kahire.
24. Şulul, K., (2003). Kafiyeci'de Tarih Usulü, İstanbul.
25. Tehânevî, A., (1984). Istılahatı'l-Fünûn, İstanbul.
26. Tirmizî, (1937), Kahire.
27. Uludağ, S., (1991), Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, İstanbul.
28. Uysal, M., (2001), Tasavvuf Kültüründe Hadis, Konya.
29. Yasa, M., "Ölümden Sonra hayatın Psikolojik değeri", Tasavvuf İlmî.

30. Akademik Dergisi, sayı V, Ankara
31. Yıldırım, A., (2000). Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları, Ankara.